

ЗАГОЛОВКИ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

TITLES OF LITERARY TEXTS IN ENGLISH: TRANSLATION ASPECT

Ільєнко О.Л.,

orcid.org/0000-0002-6353-9332

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Михайлова Т.В.,

orcid.org/0000-0001-6110-6405

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Шумейко Л.В.,

orcid.org/0000-0003-2410-3867

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті досліджено перекладацькі способи та прийоми, які філологи застосовують для передання заголовків книг класичної та популярної англійської та американської літератури українською мовою. Виявлено, що в англійській та американській літературах і відповідно в їх українських перекладах зафіксовано значне розмаїття назв книг. Визначено, що заголовки – це обов'язковий елемент у структурі літературного твору, що перебуває в тісних зв'язках із текстом, відіграє важливу роль в його інтерпретації, може бути виражений словом, словосполученням або реченням різної структури та емоційного наповнення із залученням художніх тропів, фігур, алюзій. Установлено, що найчастіше для адекватного перекладання заголовків англійських художніх творів українською мовою застосовують такі перекладацькі способи й прийоми, як добір словникових відповідників, транскодування, транскрибування, транслітерування, додавання й вилучення, лексичні й граматичні трансформації (заміни), смисловий розвиток, рідше використовують антонімічний переклад, адаптацію та ін. Перекладач має бути готовим до розв'язання труднощів, пов'язаних з перекладанням реалій, власних назв, тропів і фігур, своєрідних граматичних форм, до прийняття креативних рішень, множинністю інтерпретацій заголовків. Під час перекладання заголовків художніх творів слід звертати увагу на встановлення концептуального задуму автора, семантичні та лексико-граматичні відмінності слов'янських і германських мов, урахувати функціональне навантаження назв книг (номінативно-ідентифікаційну, інформативну, культурну, смислорозрізнавальну, стилістичну, рекламну тощо). Зміни в перекладах заголовків можуть бути зумовлені не тільки своєрідним поглядом, знаннями й уміннями перекладача, але і його бажанням створити адекватний, інформативний, яскравий, експресивний, цікавий, привабливий, загадковий, дотепний, нормативний, досконалий варіант назви твору.

Ключові слова: заголовки, функції заголовків, перекладання, художні твори, повний еквівалент, перекладацькі трансформації.

The article examines the translation methods and techniques used by philologists to translate book titles of classical and popular English and American literature into Ukrainian. It was found that in English and American literary works and, accordingly, in their Ukrainian translations, a significant variety of book titles is recorded. It was determined that the title is a mandatory element in the structure of a literary work, which is closely related to the text, plays an important role in its interpretation, can be expressed by a word, phrase or sentence of different structure conveying emotional content with the involvement of artistic tropes, figures, allusions. It has been established that most often for adequate translation of the titles of English language literary texts into Ukrainian, such translation methods and techniques are used: asselection of dictionary counterparts, transcribing, transcribing, transliteration, addition and omission, lexical and grammatical transformations (substitutions), semantic development but antonymic translation and adaptation are used much less frequently. The translator must be ready to solve the difficulties associated with the translation of realities, proper names, tropes and figures, peculiar grammatical forms by making creative decisions and using multiple interpretations of titles. When translating titles of literary works, attention should be paid to establishing the author's conceptual intention, semantic and lexical-grammatical differences of Slavic and Germanic languages, taking into account the functional role of book titles (nominative-identifying, informative, cultural, semantic, stylistic, advertising, etc.). Changes in the translation of titles can be caused not only by the translator's unique perspective, knowledge and skills, but also by their desire to create an adequate, informative, bright, expressive, interesting, attractive, mysterious, witty, normative, perfect version of the title of the literary work.

Key words: titles, functions of titles, translation, literary texts, full equivalent, translation transformations.

Постановка проблеми. Найкращі твори національних літератур збагачують скарбницю світової літератури. Перекладені різними мовами, вони поширюють інформацію про культурний досвід і своєрідний погляд певного народу на світ. Перекладання художніх творів – це загалом доволі важка справа, оскільки перекладач стикається з безліччю проблем, серед яких непростими залишаються, зокрема, проблеми перекладу назви художнього твору, передання власних назв і реалій тощо. Проблема перекладу заголовка художнього твору виникає тому, що така назва має певне смислове навантаження й виконує конкретну функцію, може містити метафори, алюзії, алегорії, каламбури, фонову інформацію, а перекладач може не досить глибоко знати значення слів і фразеологізмів, реалій й культуру країни цільової мови, що, звісно, впливає на адекватність і точність тексту, переданого засобами іншої мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом спостерігаємо сплеск інтересу до українських перекладів власних назв (онімів) і заголовків зокрема в англійських художніх творах (і не тільки!) у зв'язку з активізацією діяльності національних фахівців стосовно перекладання художніх творів світової літератури українською мовою, пошквалювання їхньої праці щодо подальшого розроблення теорії перекладознавства та висуненням оновлених вимог і практичних порад. Перекладацький процес нескінченний, зокрема, у зв'язку тим, що твори деяких англійських авторів перекладені ще не всі (і авторів минулих епох, і сучасних майстрів слова), а отже, потребують уваги. Слід відзначити й те, що філологи беруться також за вже неодноразово перекладені твори, оскільки бажають осучаснити переклади, зняти перекручення змісту (наслідки комуністичної ідеології), акцентувати на гуманістичних й етичних принципах та ідеалах, подати повний варіант твору (а не усічений відповідно до ідеологічних настанов, як це було раніше), оновити мовленнєве оформлення таких перекладів, замінивши дещо застарілу й ненормативну лексику (наприклад, усунувши кальки з російської мови й суржик) тощо. Уважаємо, що чимало творів потребують такого логічного й мовленнєвого оновлення, оскільки значну кількість перекладів виконано в радянські часи. У зв'язку із цим проблеми художнього перекладання і, зокрема, перекладання назв книг залишаються *актуальними*.

Постановка завдання. Перекладання назви літературного твору – доволі складний процес: перекладач має зрозуміти сенс заголовка твору,

що сконденсовано передає головну ідею книги, з'ясувати функції цієї назви, жанрово-стилістичні особливості твору й дібрати найбільш прийнятний варіант її відтворення іншою мовою. Дослідники визнають, що оскільки назва виконує функцію стиснення сенсу всього твору, то її переклад має бути «компресованим» відбиттям авторського задуму, викликати в читачів певні передбачення щодо розвитку подій у творі [7, с. 33]. На думку філологів, інтерпретація тексту й точність перекладу залежать від індивідуальних особливостей перекладача, його ідіостилю, жанрово-типологічних особливостей тексту оригіналу й перекладу, а для правильного сприйняття тексту та виявлення його смислів необхідний певний обсяг знань (енциклопедичних і лінгвістичних), який залежить від базових знань читача, його соціального, культурного та освітнього статусу» [6, с. 128].

Про заголовки художніх творів як перекладацьку проблему писали такі українські та зарубіжні науковці, як О. Абрамова, Т. Воробйова, І. Ілляв, І. Калиновська, О. Москалюк, Г. Проніна, О. Ребрій, Л. Смалько, А. Шаповал, С. Юхимець, Laurence Malingret, Christiane Nord, Maurizio Viezzi та ін., наголошуючи на актуальності вивчення назв художніх творів, що є першим кроком на шляху до розуміння літературного тексту. Науковці Т. Воробйова і Л. Смалько наголошують на креативності перекладацьких стратегій під час перекладання заголовків художніх творів [2], а О. Москалюк, А. Шаповал, С. Юхимець зосереджують увагу на питаннях варіативності в переданні алюзій в назвах художніх і кінематографічних творів з англійської мови на українську [6]. Фахівці Г. Проніна, О. Абрамова вивчають способи перекладання заголовків сучасних англійських книг [7].

Ми проаналізували заголовки найвідоміших художніх творів англійської та американської літератури, які визнані класикою, належать до «золотого фонду» світової літератури, потрапили до топ-списків найкращих творів [10], тому *мета* статті – визначити особливості назв (заголовків) художніх творів англійської та американської літератури, способи й прийоми їх перекладання українською мовою.

Виклад основного матеріалу. За теорією літератури, заголовок є важливою частиною архітектоники художнього твору, оскільки сприяє його ідентифікації та містить ідейно-тематичну настанову [4, с. 377]. Ми визначаємо *заголовок* (або *назву*) *твору* як обов'язковий елемент структури художнього твору (як частину смис-

лового обрамлення), що так чи інакше пов'язаний з текстом і виконує певну функцію. Серед функцій заголовків літературних творів варто, на нашу думку, виділити такі: 1) номінативно-ідентифікаційна (називає художній твір, відрізняючи його від усіх інших книг); 2) інформативна (повідомляє про наявність такого твору, його тему, жанр, героїв); 3) смислорозрізнавальна (покликана сприяти формуванню уявлення у свідомості читача про проблему, формує установку на розуміння тексту); 4) стилістична (виражає емоційно-експресивну та оцінну інформацію про зміст, стиль, мовні засоби); 5) рекламна, або прагматична (має викликати зацікавленість у читачів, бажання прочитати книгу) функції. Дослідник Maurizio Viezzi виділяє також фатичну функцію (контактоустановлювальну), тому що кожна назва встановлює контакт з потенційним користувачем (читачем, глядачем) [11, с. 375]. За висловом науковця, заголовок позначає окремий культурний продукт [11, с. 375], а отже, виконує ще культураносну функцію. Кількість функцій літературних назв залежить від жанру твору, структурно-семантичних особливостей власне заголовка тощо [6; 7; 9].

Мовознавець Ю. Карпенко підкреслює, що назва твору ліпша, якщо вона незначна за розмірами й виражає якнайбільше його змісту, духу й тональності [3]. Науковець зауважує, що є дослідження «вертикальні», що встановлюють і пояснюють зв'язки назви із твором, але поки що замало праць про «горизонтальні» зв'язки назв різних творів, тобто замало праць, спеціально призначених вивченню назв творів, тому й пропонує оформити окремий розділ ономастики, присвячений дослідженню цих назв, і здійснювати їх аналіз із мовознавчого, літературознавчого й ономастичного підходів [3].

Дослідниця Л. Юлдашева вважає, що заголовок твору як складне структурно-семантичне ціле є виразником загальнокультурного контексту, інформантом про епоху, її цінності та ідеї, а також виразником авторської ідеї, яку письменник послідовно викладає в тексті, до того ж у ньому поєднано значеннєвий, емоційний і соціальний аспекти [9, с. 88, 92]. Як зазначає фахівчиня, слід розрізняти поняття «заголовок твору» і «назва твору»: «Назва» має вужче значення – це заголовок у номінативній функції, натомість «заголовок» – це конструкція в поєднанні всіх своїх функцій [9, с. 88]. Ми вживаємо обидва терміни як синоніми, оскільки, на нашу думку, окрім номінативної, термін «назва» все одно виконує й інші функції. До речі, філологи в більшості наукових

розвідок про перекладання книг часто послуговуються терміном «назва твору».

Науковці пропонують різноманітні класифікації назв художніх творів за структурою, тематикою, функціональним навантаженням тощо.

Ми виявили, що назва англomовної книги може вказувати на:

- персонажа або персонажів (коли застосовують антропоніми: власні імена, назви за спорідненістю, суспільним статусом, національністю тощо): «*The Great Gatsby*» – «*Великий Гетсбі*» Ф. С. Фіцджеральда; «*Sons and Lovers*» – «*Сини і коханці*» Д. Г. Лоуренса;

- риси героїв чи почуття: «*Pride and Prejudice*» – «*Гордіть та упередження*» Дж. Остін; «*Great Expectations*» – «*Великі сподівання*» Ч. Дікенса;

- предмет, істоту, об'єкт зображення: «*The Gold-Bug*» – «*Золотий жук*» Е. А. По; «*The Picture of Dorian Gray*» – «*Портрет Доріана Грея*» О. Вайльда;

- місце, де відбуваються події: «*The Murders in the Rue Morgue*» – «*Убивства на вулиці Морґ*» Е. А. По; «*The Canterbury Tales*» – «*Кентерберійські оповідання*» Дж. Чосера;

- час або кількість: «*The 42nd Parallel*» – «*42-а паралель*» Дж. Дос Пассоса; «*Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)*» – «*Троє в човні (нічого не кажучи про пса!)*» Джерома К. Джерома;

- подію: «*A Passage to India*» – «*Поїздка до Індії*» Е. М. Форстера, «*Atonement*» – «*Спокута*» Ієна Мак'юена;

- назви фірм, компаній, підприємств: «*Dealings with the Firm of Dombey and Son: Wholesale, Retail and for Exportation*» – «*Торговий будинок Домбі і Син. Торгівля оптом, в роздріб і на експорт*» Ч. Дікенса; «*Charlie and the Chocolate Factory*» – «*Чарлі і шоколадна фабрика*» Р. Дала тощо.

Часто назва твору надає відомості про жанр книги: «*A Christmas Carol in Prose, Being a Ghost Story of Christmas*» – «*Різдвяна нісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами*» Ч. Дікенса; «*The Old Wives' Tale*» – «*Повість старих дружин*» А. Беннетта.

Назви оригінальних англomовних творів можуть бути виражені:

а) словом (артиклі здебільшого не перекладають): «*Kim*» – «*Кім*» Р. Кіплінга; «*U.S.A.*» – «*США*» Дж. Дос Пассоса; «*The Collector*» – «*Колекціонер*» Дж. Фаулза;

б) словосполученням: «*Bridget Jones's Diary*» – «*Щоденник Бріджит Джонс*» Гелен Філдінг; «*The Woman in White*» – «*Жінка в білому*» В. Коллінза;

в) розповідним, спонукальним, питальним, окличним реченням будь-якої структури

або його частиною (менш поширені заголовки, ніж два попередні типи): «*Oranges Are Not the Only Fruit*» – «*Помаранчі не єдині фрукти*» Дж. Вінтерсон; «*Eat, Pray, Love*» – «*Їж, молись, люби*» Е. Гілберт.

Назва може містити *цитати* (оповідання «*A Sound Of Thunder*» Р. Бредбері, окрім варіанта «*Гуркіт грому*», в іншому перекладі має заголовок, що дублює останню фразу твору, – «*І вдарив грім*»), *алюзії* («*Brave New World*» – «*О чудовий новий світ!*» О. Гакслі, де використано цитату з п'єси «*Буря*» В. Шекспіра); *полісемічні / метафоричні вислови* («*The Sea-Wolf*» – «*Морський вовк*» Дж. Лондона; «*Hard Times*» – «*Важкі часи*» Ч. Дікенса); *символи* («*To Kill a Mockingbird*» – «*Убити пересмішника*» Гарпер Лі). Під час перекладання таких назв слід бути особливо уважним, оскільки алегорії, алюзії, метафори, фразеологізми, оксиморони, риторичні фігури в заголовках можуть мати додаткові значення. Наприклад, назва роману «*An American Tragedy*» – «*Американська трагедія*» Т. Драйзера вказує на його зміст, а не на жанр. А в романі «*Snow Crash*» («*Снігопад*») Н. Стівенсона йдеться не про снігопад, а про викриття героєм змови щодо поширення небезпечного для людства виду наркотиків. У романі «*Theatre*» – «*Театр*» С. Моєма заголовок є символічним, оскільки йдеться не лише про театр, у якому виступає видатна актриса Дж. Ламберт, і закулісні інтриги в ньому, а й про її внутрішній світ, особисте життя, у якому ця жінка, виявляється, уміє тримати удари долі, весь час продовжуючи грати свою роль.

Слід зауважити, що ми розглядаємо здебільшого заголовки прозових творів. Ліричні твори також можуть мати назви («*Ode to the West Wind*» – «*Ода західному вітру*» П. Б. Шеллі; «*On the Grasshopper and Cricket*» – «*Про коника та цвіркуна*» Дж. Кітса; «*The Raven*» – «*Крук*» Е. А. По). Однак, за твердженням Ю. Карпенка, для ліричного вірша знайти назву нелегко, іноді й неможливо [3], але оскільки безіменних творів не буває, тому поширеним явищем є називання віршів за першим рядком: «*I wandered lonely as a cloud*» – «*Я блукав самотній, як хмара*» В. Вордсворта. На думку Ю. Карпенка, це «технічна назва», «чисто умовне позначення» [3], проте, на наш погляд, саме завдяки такій назві вірш не сплутаєш більше із жодним твором (якщо врахувати, що, припустимо, поезія «*Самотність*» може бути практично в кожного автора).

У результаті перекладання значення назви твору має залишитися близьким до оригіналу, оскільки вона репрезентує зміст книги, впливає

на читача ще до її придбання чи прочитання. Здебільшого такий заголовок виконує функцію стиснення сенсу всієї книги в коротку фразу: «*Jungle Book*» – «*Книга джунглів*» Р. Кіплінга; «*Last Leaf*» – «*Останній листок*» О. Генрі. Проте добре, якщо назва зможе притягувати увагу читачів або потенційних покупців (рекламна функція): «*Alice's Adventures in Wonderland*» – «*Аліса в Дивокраї*» Льюїса Керролла; «*Scoop*» – «*Сенсація*» Івліна Во.

Дослідники наголошують, що «практика перекладу заголовків або назв творів характеризується різноманіттям стратегій і підходів, починаючи від буквального перекладу, тобто точної передачі семантичного змісту назви джерела, до створення абсолютно нових назв у мові перекладу, які інколи абсолютно не пов'язані з їх назвами в оригіналі» [2, с. 141], однак у будь-якому випадку починається, на нашу думку, із визначення авторської концепції та прагнення втілити її в перекладеному заголовку.

Ми виявили, що, звісно, одним з найпоширеніших способів перекладання є *пошук повних еквівалентів* у цільовій мові: «*Theatre*» – «*Театр*» С. Моєма; «*Little Women*» – «*Маленькі жінки*» Луїзи Мей Елкотт.

Якщо за назву книги взято власну назву, то її передають шляхом:

1) *записування загальноприйнятого варіанта* («*London: The Biography*» – «*Лондон. Біографія*» П. Акройда);

2) *транскрибування*, тобто передання звучання чужомовної назви літерами мови перекладу: «*Ivanhoe*» – «*Айвенго*» В. Скотта; «*Jane Eyre*» – «*Джейн Ейр*» Ш. Бронте; «*Giacomo Joyce*» – «*Джакомо Джойс*» Дж. Джойса;

3) *транслітерування*, тобто відтворення графічної будови іншомовного слова літерами мови-реципієнта: «*Middlemarch*» – «*Міддлмарч*» Джордж Еліот; серія романів «*Harry Potter*» – «*Гаррі Поттер*» Дж. Роулінг;

4) *транскодування* (поєднання транслітерування й транскрибування): «*Silas Marner*» – «*Сайлес Марнер*» Джордж Еліот;

5) *створення нового слова* в мові перекладу (цільовій мові): «*Jabberwocky*» (де *Jabber* – балаканина, *wacky* – ідіотський, божевільний) – «*Бурмоковт*» Льюїса Керролла.

Однак мусимо зазначити, що часто назву книги просто замінюють. Це може відбуватися з різних причин: відмінності в граматичних системах мов і менталітеті народів, прагнення зробити її зрозумілою для читачів («одомашнювальний переклад»), неправильне розуміння, незнання

сюжету книги, наявність у заголовку фразеологізму, метафор і реалій, успіх екранізації твору під іншою назвою тощо. Наприклад, продовженням «Аліси в Дивокраї» Льюїса Керролла став твір під назвою «Аліса в Задзеркаллі» («*Through the Looking-Glass*») у зв'язку із прагненням зробити найменування більш зрозумілим і привабливим. Прикладами одомашнювального перекладу можуть бути твори: роман К. Воннегута «*God Bless You, Mr. Rosewater, or Pearls Before Swine*» – «*Божої вам ласки, містере Роузвотер, або Перли перед свинями*»; також не «*Mісіс Деллоуей*» («*Mrs. Dalloway*»), а «*Пані Деллоуей*» В. Вулф.

Ми виявили значну кількість трансформацій в українських перекладах заголовків англійських художніх творів (лексичних, граматичних, лексико-граматичних, переставлянь), що зумовлено семантичними, морфологічними, синтаксичними відмінностями в структурах аналітичної англійської та синтетичної української мов.

Натрапляємо на приклади **антонімічного перекладу**: «*Who's Afraid of Virginia Woolf?*» – «*Не боюся Вірджинії Вулф*» Е. Олбі (пер. Я. Стельмаха).

Можливі також **конкретизація й генералізація**, коли відбуваються відповідні заміни слова з широким значенням на слово вузької семантики й навпаки: «*Wuthering Heights*» – «*Буремний перевал*» Е. Бронте (генералізація, оскільки слово *буремний* має ширшу семантичну структуру: «Який буває під час бурі» і «Сповнений подій, тривоги, хвилювань» [1, с. 103]); «*The Good Companions*» – «*Добрі друзі*» Дж. Б. Прістлі і «*A Sound Of Thunder*» – «*Гуркіт грому*» Р. Бредбері (конкретизація).

Поширеною є така перекладацька трансформація, як **додавання**: 1) до назви роману «*Moby-Dick, or The Whale*» – «*Мобі Дік, або Білий кит*» Г. Мелвілла додано слово *білий*, оскільки без нього, напевно, не зовсім милозвучна й не зовсім зрозуміла назва, а так зазначено, що твір про особливу тварину; 2) «*Tess of the d'Urbervilles: A Pure Woman Faithfully Presented*» – «*Тесс з роду д'Ербервілів: чиста жінка, правдиво зображена*» Т. Гарді.

Серед прикладів іншої трансформації – **вилучення** (застосовують, зокрема, для уникнення надлишковості) – варто назвати «*Never Let Me Go*» – «*Не відпускай мене*» Кадзуо Ішігуро.

Один із романів Ч. Дікенса названий англійською «*Oliver Twist; or, The Parish Boy's Progress*», але в українському варіанті звучить як «*Пригоди Олівера Твіста*», тобто одночасно вилучено другу частину подвійної назви для спрощеного

розуміння (оскільки твір для дітей) і додано слово *пригоди*, покликане адаптувати назву, зацікавити дитячу аудиторію.

Поширеними є також **граматичні трансформації**, які передбачають заміни форм слів, частин мови, членів речення, типів речень, переставляння членів речення: «*The Time Machine*» – «*Машина часу*» Г. Веллса, «*The Way We Live Now*» – «*Як ми тепер живемо*» Е. Троллопа; «*The Forsyte Saga*» – «*Сага про Форсайтіє*» Дж. Голсуорсі. Наприклад, твір «*The Memoirs of a Survivor*» Д. Лессінг замість дослівної назви «Спогади вижилого» має заголовок з граматичними змінами (і вказівку на стать персонажа): «*Спогади тієї, що вижила*».

Окрім еквівалента заголовка оповідання «*Виробник алмазів*» («*The Diamond Maker*» Г. Веллса) маємо ще переклад з граматичною трансформацією: «*Чоловік, що робив алмази*». Обидві назви, на наш погляд, точно передають зміст твору про чоловіка, який віднайшов спосіб виготовлення штучних алмазів, однак перша назва коротша й більше підходить за традицією, але друга цікавіша, позбавлена значеннєвого відтінку діловистості.

Зміна порядку слів (переставляння) належить до граматичних трансформацій і зумовлена морфолого-синтаксичними відмінностями між мовою оригіналу і мовою перекладу, а іноді «співпрацює» із лексичними особливостями висловлення. Так, заголовок роману «*The Prime of Miss Jean Brodie*» Мюріел Спарк звучить в українському перекладі як «*Міс Джін Броді в розквіті*» (застосовано також транскрибування власної назви). Повчальну англійську фразу замінено, на наш погляд, цікавішим заголовком, що вказує на привабливість дівчини. У романі «*Cabbages and Kings*» О. Генрі – «*Королі та Капуста*» – переставляння відбулося в результаті смислового розвитку: королі завжди вищі, про них спочатку слід говорити.

Смисловий розвиток – доволі поширений спосіб перекладання заголовків літературних творів. Наприклад, п'єса «*The Zoo Story*» Е. Олбі здобула назву «*Що трапилось у зоопарку*», тому що перекладач хотів, напевно, заінтригувати читачів, спонукаючи їх до прочитання твору. Заголовок роману «*The Grapes of Wrath*» Дж. Стейнбека передано як «*Грона гніву*», оскільки плоди винограду від природи зібрано у грона. Уважаємо, що роман «*A Portrait of the Artist as a Young Man*» – «*Портрет митця замолоду*» Дж. Джойса в українськомовному перекладі здобув коротшу й чіткішу назву.

Буває й таке, що найменування екранізації вважають одним із найкращих перекладів заголовка

книги, як це трапилося з романом «Записник» («*The Notebook*») Н. Спаркса. Після виходу фільму «Щоденник пам'яті» за твором саме цей варіант перекладу визнано адекватним, найкращим.

Цікаво, що іноді новаторські твори з незвичайною формою здобувають у перекладі декілька паралельних назв: «*The Rime of the Ancient Mariner*» – «Балада (легенда, повість, поема) про старого моряка (мореплавця)» С. Т. Колріджа. Тут автор поєднав поезію і прозу, через що ускладнився жанр, у зв'язку із цим перекладачі по-різному визначають жанр твору англійського романтика й неоднаково перекладають його заголовок.

Ми виявили, що можуть паралельно існувати синонімічні або варіантні назви перекладеного твору: «*Heart of Darkness*» – повість «Серце п'їтьми» або «Серце темряви» Джозефа Конрада; «*The Hobbit, or There and Back Again*» Дж. Р. Р. Толкіна – «Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори» (переклад О. Мокровольського) і «Гобіт, або Туди і звідти» (переклад О. О'Ліп), що засвідчує наявність декількох перекладів твору й різні погляди перекладачів щодо української назви. Схожих випадків дуже багато:

а) повість «*Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)*» Джерома К. Джерома «Троє у човні (не кажучи про пса!)» має альтернативні українські переклади: «Троє в одному човні (якщо не рахувати собаки)», «Троє в одному човні (нічого не кажучи про собаку)», «Три в однім човні (крім пса)»;

б) відомий роман Джейн Остін існує в таких перекладних варіантах: «Гідність і гонор» (переклад Т. Некряч), «Гордість і упередженість» (переклад В. Горбатська), «Гордість та упередження» (переклад Г. Лелів).

Звісно, хочеться посперечатися щодо точності й доречності деяких назв.

Як бачимо, кожен перекладач має свій оригінальний погляд на художній твір і його заголовок, відмінний від авторського погляду та сприйняття інших викладачів, що зумовлено розбіжностями в менталітеті, освіті, ерудованості, сприйманні комунікативних ситуацій, нормах поведінки й ціннісних установках представників різних етносів і націй та ін., а також свій набір знань мови оригіналу й мови перекладу, що підтверджує думку деяких філологів: «Варіативність перекладу може бути зумовлена двома основними причинами: відмінність у тлумаченні та розумінні перекладачем змісту оригіналу; свідомо позиція перекладача, тобто перекладач свідомо змінює, додає або опускає певні значення у своєму перекладі» [6, с. 128].

Ми встановили, що іноді можливі втрати змісту під час перекладання назв творів. Цікавим, наприклад, є випадок з назвою роману «*Vanity Fair*» В. Текеря. Слово *vanity* перекладають як: 1) «Суєта»; 2) «Пиха, пустий гонор» [8]. Як би ми не передавали заголовок цього твору українською мовою («Ярмарок суєти» чи «Ярмарок марнославства»), усе одно англійська назва залишається найповнішою.

Утрати змісту трапилися і під час перекладання збірки «*Sketches by Boz*» – «Нариси Боза» Ч. Дікенса. Слово *sketch* (*sketch*) в українській мові має таке значення: «Невелика гумористична або сатирична п'єса з гострим сюжетом і неочікуваними смішними ситуаціями» [5, с. 403], але, на нашу думку, у такому перекладі заголовок твору (*нариси*) утрачено вказівку на комізм, про який автор заявляє ще до прочитання творів.

Слід відзначити, що нині перекладачі не бояться відходити від традицій перекладання літературних заголовків, відчують свободу творчості, виявляють креативні підходи під час виконання художніх перекладів [2], застосовують новітню лексику. Так, якщо раніше твір Г. Веллса «*The Invisible Man*» перекладали як «Невидима людина», «Невидимий чоловік», «Людина-невидимець», то в одному з останніх перекладів застосовано вилучення одного з елементів назви: «Невидимець» (переклали О. Дідик і В. Лівар, 2013).

Серед варіантів назв для перекладу роману «*Animal Farm: A Fairy Story*» Дж. Орвелла найбільш прийнятними вважаємо «Ферма «Рай для тварин»: небилиця», «Скотохутір: казка», «Скотоферма», однак деякі інші назви містять застарілі слова («*Колгосп тварин*»), що, на нашу думку, не сприяє зацікавленню молоді в прочитанні твору.

На думку Maurizio Viezzi, назви творів можуть бути прозорими, частково прозорими, метафоричними, непрозорими [11, с. 376]. На наше переконання, назва завжди певним чином стосується теми й проблем твору й зовсім непрозорою не може бути (фахівець зазначає, що назва роману італійця Умберто Еко «*Il nome della rosa*» / «*The Name of the Rose*» є непрозорою, хоча, вважаємо, найменування «Ім'я троянди» містить натяк на епоху Середньовіччя, коли відбуваються основні події твору, а підготовлений читач може зрозуміти цей натяк, якщо пригадає середньовічний твір «Роман про троянду»). Також заголовки, на думку Maurizio Viezzi, можуть виявлятися підірваними, протилежними, іронічними, загадковими, дезорієнтаційними, тому під час перекладання із заголовками

слід поводитися обережно: «Будь-яка зміна назви обов'язково змінить сам продукт і його сприйняття та інтерпретацію» [11, с. 377]. Дослідник наводить приклади, коли цільові заголовки різнилися семантикою, додавали інформацію про жанр, спокусливості, були чіткішими за назви оригіналу тощо, і робить висновок про те, що «...ті, хто відповідає за переклад назви, мають серйозну відповідальність не тільки перед читачами (або глядачами), а й перед авторами, і їхня роль аж ніяк не є незначною чи несуттєвою» [11, с. 382].

У результаті проведеного дослідження ми звернули увагу на деякі сучасні тенденції називання художніх творів. Насамперед це уникнення занадто довгих заголовків, як це було прийнято, наприклад, у XVII–XVIII ст. (пригадайте назви творів Д. Дефо і Дж. Свіфта із декількома десятками слів у назвах). Автори рідше застосовують традиційне номінування творів на ім'я та прізвище героя, а якщо використовують антропоніми, то переважно з додатковою інформацією, щоб створити оригінальний заголовок, заінтригувати читачів, запропонувати їм загадку, яку хотілося б розв'язати. За нашими спостереженнями, щороку збільшується кількість творів із назвами, що містять метафори й алюзії, які, зрозуміло, не так просто перекладати, але перекладачі справляються з такою проблемою.

Звертаючи увагу на тенденції називання й способи перекладання заголовків художніх творів, можна виявити й особливості індивідуального стилю письменника. Так, І. Мак'юен схильний до коротких і лаконічних заголовків («*Atonement*», «*Amsterdam*»), що не викликає особливих проблем під час перекладання. У Рея Бредбері назви репрезентовані найчастіше словосполученнями («*A Medicine for Melancholy*» – «*Ліки від меланхолії*»), рідше – реченням чи окремим словом. А Том Стоппард не проти назв-речень («*Artist Descending a Staircase*», «*Every Good Boy Deserves Favour*») і заголовків з алюзіями на твори В. Шекспіра («*Rosencrantz and Guildenstern are Dead*», «*Dogg's Hamlet, Cahoot's Macbet*», «*15-Minute Hamlet*»), що, з одного боку, може ускладнити творчу діяльність перекладача, а з іншого боку, дає простір фантазії, креативності.

Висновки. Отже, проаналізувавши заголовки англomовних художніх творів і перекладні українські відповідники, можемо зробити висновок, що в англійській та американській літературах і відповідно в українських перекладах зафіксовано значне розмаїття назв книг. Заголовок – це обов'язковий елемент у структурі літературного твору, що перебуває в тісних зв'язках із текстом, відіграє важливу роль в його інтерпретації, може бути виражений словом, словосполученням або реченням емоційного наповнення та різної структури із залученням художніх тропів, фігур, алюзій. Найчастіше для адекватного перекладання заголовків англomовних художніх творів українською мовою застосовують такі перекладацькі способи й прийоми, як добір словникових відповідників, транскрибування, транслітерування, транскодування, додавання й вилучення, лексичні й граматичні трансформації (заміни), смисловий розвиток, рідше використовують антонімічний переклад, адаптацію та ін.

Перекладач має бути готовим до вирішення труднощів, пов'язаних з перекладанням реалій, власних назв, тропів і фігур, своєрідних граматичних форм, множинністю інтерпретацій заголовків, до прийняття креативних рішень. Під час перекладання заголовків художніх творів слід звертати увагу на встановлення й дотримання концептуального задуму автора, семантичні та лексико-граматичні відмінності слов'янських і германських мов, урахувати функціональне навантаження назв книг (номінативно-ідентифікаційну, інформативну, смислорозрізнавальну, культурну, стилістичну, рекламну тощо). Зміни в перекладах заголовків можуть бути зумовлені не тільки своєрідним поглядом, знаннями й уміннями перекладача, але і його бажанням створити адекватний, змістовний, яскравий, оригінальний, експресивний, цікавий, привабливий, загадковий, дотепний, нормативний, досконалий варіант назви твору.

Багато творів зарубіжних письменників ще чекають на перекладання або оновлені переклади. Перспективним вважаємо аналіз якості сучасних перекладів літературних заголовків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпін, 2001. – 1440 с.
2. Воробйова Т., Смалко Л. Назви художніх творів та заголовки як перекладацька проблема (на матеріалах англomовної художньої літератури у перекладах українською). *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 140–151.
3. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37; вебсайт. URL: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/03/Nazva_tvoru_75.pdf (Дата звернення: 31.05.2024)

4. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
5. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
6. Москалюк О. В., Шаповал А. С., Юхимець С. Ю. Варіативність в перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2022. № 12. С. 126–131.
7. Проніна Г. М., Абрамова О. В. Типові способи перекладу назв сучасних англomовних книг. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. Вип. 4. С. 32–35.
8. Щербакова Н. Англо-український та українсько-англійський словник. Харків: Фоліо, 2001. 795 с.
9. Юлдашева Л. Заголовок як особлива номінативно-предикативна одиниця. *Філологічний часопис*. 2016. Вип. 1 (7). С. 87–93.
10. Сайти: 20 Novels That Defined The 20th Century: вебсайт. URL: www.uticapubliclibrary.org (Дата звернення: 31.05.2024). 100 англomовних романів, які змінили світ, – за версією BBC Arts: вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50345481> (Дата звернення: 31.05.2024). 100 найкращих британських романів: вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_cul/2015/12/151208_vert_cul_the_100_greatest_british_novels_vr тощо. (Дата звернення: 31.05.2024)
11. Viezzi Maurizio. Titles and translation. *Haasteena nakokulma, Perspektivet som utmaning, Point of view as challenge, Perspektivitat als Herausforderung. VAKKI-symposiumi XXXIII 7.–8.2.2013*. VAKKI Publications 2. Vaasa, 2013. P. 374–384: вебсайт. URL: https://www.vakki.net/publications/2013/VAKKI2013_Viezzi.pdf (Дата звернення: 31.05.2024)